

G. Uspensky considered that Syria and Phoenicia were ancestral homeland of the Slavs. From there, their previous migration began to Paphlagonia and Cappadocia in Asia Minor, and from there to the Adriatic coast and more remote lands in northern Europe. G. Uspensky believed that the Ruthenians were originated from the Norman tribe of Tisaget. Their country (Risalandia) allegedly was on the north of the Novgorod land.

In 1820–1849, Petro Gulak-Artemovsky (1790–1865) lectured on Russian history. In 1841–1849 he even held the position of rector of the university. It is traditionally believed that P. Gulak-Artemovsky gained popularity of his poetic works and did not prove himself as a scholar-historian.

His only original research is considered a solemn academic speech delivered at the university in Latin on August 30, 1827, which was devoted to “the current confusing issues of Slavic antiquity”. The analysis of this speech proves that P. Gulak-Artemovsky was not a admirer of N. Karamzin, as almost all biographers have claimed. The good awareness of temporary domestic and foreign historiography, a critical approach to the source, allowed the Kharkiv professor to form a statement. And it has not lost relevance for next two centuries.

Key words: historical geography, ancient Slavs, G. Uspensky, P. Gulak-Artemovsky, N. Karamzin.

Отримано: 20.10.2020

УДК 303.446.4-058.237«19» «20–30»:94(477)

DOI: 10.32626/2309-8074.2020-13.66-85

А. Г. Філінюк

(м. Кам'янець-Подільський)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7078-7035>,

Р. В. Григор'єв

(м. Бар Вінницької області)

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОГО ТЕАТРУ НА ПОДІЛЛІ В 1864–1921 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті зроблено спробу охарактеризувати умови та чинники наукових зацікавлень питанням театрального мистецтва на Поділлі впродовж 1864–1921 рр. і узагальнити тематичні напрямки та наукові доробок вітчизняних, діаспорних й зарубіжних дослідників про розвиток художнього театру в регіоні у цей час. Висвітлено характерні риси й особливості відображення в літературі загальних і специфічних ознак театрального мистецтва краю в умовах суцільних заборон російським самодержавством всього українського, у період дозованих заборон української культури, в роки першої російської революції і реакції, а також під час Української національної революції. Підкреслено теоретичні підходи, методологічні принципи та методи, якими керувалися різні автори при вивченні регіональних особливостей функціонування театрів на теренах краю. Окреслено найбільш повно висвітлені питання про місце і роль художнього театру Подільської губернії в культурно-мистецькій спадщині України та звернено ува-

гу на мало і зовсім не розкриті в літературі аспекти його функціонування в 60-х рр. XIX – перших десятиліттях XX ст. Відзначено внесок українських і зарубіжних дослідників у наукову реконструкцію проблеми.

Ключові слова: театр, мистецтво, Поділля, історична, мистецтвознавча література, історіографія, історіографічні джерела.

Театральне мистецтво, як один із потужних секторів культури та синтетичний вид мистецтва, що справляє великий вплив на свідомість населення, з другої половини XIX ст. перебувало в авангарді боротьби за українське слово та право глядача на свій національний мистецький продукт. Поряд із українським, протистояли імперському гніту й інші національні театри, зокрема єврейський і польський (який після поразки січневого повстання 1863 р. на деякий час, фактично, опинився в «культурному підпіллі»). Становленню професійного українського театру завдав удару емський указ 1876 р., однак українське слово продовжувало лунати зі сцени навіть попри репресії та заборони. Національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. дали надію і стали каталізатором консолідації зусиль українських митців у боротьбі за свою державу та національну культуру.

Вивчення історії українського театру загалом і художнього театру на Поділлі зокрема фактично розпочалося наприкінці XIX ст. й співпало у часі з початком знакового і рубіжного періоду в становленні і розвитку української історіографії, який за висновком відомого вітчизняного вченого Я. Калакури, був «сповнений не тільки важливими науковими працями з української та зарубіжної історії, оновленням методологічного та концептуального інструментарію, але зміною щонайменше шести поколінь істориків» [29, с.137]. Завдяки цьому протягом більш як століття у вітчизняній і частково, зарубіжній історичній, краєзнавчій, мистецтвознавчій літературі знайшли відображення чимало аспектів розвитку театрального мистецтва в Подільському регіоні у 1864–1921 рр.

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб зробити огляд наукової літератури і виявити стан висвітлення в ній питання про розвиток художнього театру на Поділлі в 1864–1921 рр.

Передусім, підкреслимо, що до цієї теми зверталися Д. Антонович, Н. Андріанова, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Кисіль, І. Крип'якевич, Я. Мамонтов, І. Мар'яненко, М. Ніколаєв, Б. Романицький, М. Рудницький, С. Русова, Ю. Станішевський, С. Чарнецький і інші дослідники.

З-поміж досліджень початку XX ст. про український театр другої половини XIX ст. варто назвати статтю С. Русової, присвячену його 20-річчю [58]. У числі перших узагальнюючих досліджень про функціонування драматичного театру в Києві у досліджуваному періоді слід назвати нарис М. Ніколаєва [47], опублікований 1898 р., де відображено узагальнену картину його послідовного розвитку, захоплення публіки, головними серед якої були купці,

міщани, цехові, блискучими українськими постановками за участю О. Мартинова, П. Мочалова, М. Щепкіна та гастролямі по містах України – Одесу, Кременчук, Полтаву, Чернігів, Мінськ. Важливою ознакою театрального мистецтва в розумінні автора, був його тісний зв'язок з Європою та гастролями багатьох європейських театрів, серед них Краківського, Мадридського королівського і Паризького театрів. З точки зору нашої проблеми інтерес викликає епізод про гастролі та матеріальні труднощі через припинення постановок у зв'язку з дотриманням великого посту членами трупі польських акторів у Кам'янці-Подільському наприкінці 20-х рр. XIX ст.

Єдине видання про корифеїв української сцени, яке було видане на початку XX ст. [37], представляє собою безім'яну коротку історію українського театру від початку XVII ст. Основний зміст роботи склали нариси з життя і сценічної творчості фундаторів нового професійного українського театру: театрального драматурга М. Кропивницького, актриси М. Заньковецької, театрального діяча М. Старицького, композитора М. Лисенка та інших українських митців.

Розвиток українського театру знайшов відображення в праці російського журналіста, театрального критика і драматурга О. Суворина «Хохлы и хохлушки», що побачила світ у Санкт-Петербурзі 1907 р. [61]. В ній висвітлено творчість таких видатних митців театру, як: М. Заньковецька, М. Кропивницький, Переврзева, подружжя Садовські, Саксаганський, Щепкін. Проведено аналіз і зроблено критичну оцінку їх акторської гри та драматургічної майстерності. Попри зверхній і скептичний тон, характерною є думка автора про те, що віддав би перевагу в Санкт-Петербурзі постійному «малоросійському театру над німецьким театром, вбачаючи в ньому «набагато більше користі в усіх відношеннях». Книга змістить опис захоплення, позитивних вражень і задоволення паризької публіки від вистав українського театру з головними ролями М. Заньковецької і М. Кропивницького.

Польський дослідник Я. Коморовський ще у 1885 р. звернув увагу, що учні Кам'янець-Подільської гімназії, крім хореографічного мистецтва, вивчали під керівництвом колишнього балетмейстера Театру Народового у Варшаві і польського театру в Львові Данієля Курца основи теорії драми [80, s. 77-78].

В радянські часи першою розвідкою про український театр стала книга відомого українського театрознавця і літературознавця О. Кисіля «Український театр» [30], окремий розділ якої присвячений театру корифеїв. У ньому дано характеристику творчого шляху першої професійної української трупі та пояснення основної причини її розпаду. Більш ніж через 40 років світ побачила більш системна праця цього вченого в формі збірника під однойменною назвою [31]. Важливим дослідженням цього періоду є робота Я. Мамонтова «На театральних роздоріжжях» [41], у якій висвітлено особливості двох стильових напрямків у сценіч-

ному мистецтві другої половини XIX ст. – романтично-побутового і реалістично-побутового. Здійснений ним глибокий аналіз цих двох стильових напрямків українського театру дає змогу зрозуміти одну з причин непорозумінь між М. Кропивницьким, представником романтично-побутового театру, та І. Тобілевичем, ідеологом реалістично-побутового напрямку.

В 50–80-х рр. XX ст. з'явилася низка узагальнюючих і біографічних праць про життєвий і творчий шлях багатьох провідних професійних театральних діячів і про те, що практично всі вони та режисери починали творчу діяльність у самодіяльних гуртках і пройшли любительський період своєї творчості. До того ж, згадвані більшість біографічних праць містять цікаві факти про історію аматорських театральних колективів.

Зокрема, Б. Романицький у 1950 р. опублікував брошуру «Український театр у минулому і тепер» [56], представивши своє бачення про український театр останніх передреволюційних років і перших десятиліть радянського періоду. Автор підкреслив про вороже ставлення до нього з боку австрійської, а ще більше польської влади; відтворив його складний і водночас бурхливий розвиток, наголосив на традиціях, акторській реалістичній школі, великій славі українського театального мистецтва на початку XX ст. та вказав, що серед численних міст, де бували з своїми постановками театри Наддніпрянської України, була Вінниця. Проте через надмірну заідеологізованість і політизацію дослідник зробив упереджені висновки про скочування українських театральних колективів до націоналізму, їх плазування перед капіталістичним заходом, що нібито вело до занепаду сценічного мистецтва, натомість соціалістична революція 1917 р. «створила нашому театрові необмежені можливості для небаченого до того розквіту».

1953 р. масовим накладом вийшла праця видатного актора, педагога, вихователя молодих акторських кадрів Радянської України, народного артиста Радянського Союзу І. Мар'яненка «Минуле українського театру» [42], що представляє собою спогади, які охоплюють один із найяскравіших і найзначніших періодів історії українського дожовтневого театру, чільне місце в якому посіли корифеї української сцени М. Кропивницький, М. Заньковецька, І. Тобілевич, М. Садовський, Г. Саксаганський і їх соратники. Митець докладно розповів про їх вплив на глядача і театральну молодь й спільну роботу з ними. Особисті враження автора доповнені автобіографічними матеріалами, цитатами з театральних рецензій та іншими документами, завдяки чому книга має джерелознавчий характер і своїм змістом сприяє глибшому розумінню атмосфери останніх десятиліть XIX і передреволюційних років XX ст., в якій розвивався вітчизняний театр. Спеціальним дослідженням узагальнюючого характеру з історії самодіяльного сценічного руху дожовтневого періоду є праця Н. Андріанової, була опублікована в 1960 р. [1]. У ній коротко охарактеризовано специ-

фіку національних, естетико-художніх особливостей пошуків українського музично-драматичного театру в контексті розвитку європейських мистецьких тенденцій початку ХХ ст.

Майже одночасно з'явилася ґрунтовна праця «В наймах у Мельпомени» літературного критика і діяча української літератури, педагога, інтелектуала ліберального напрямку, доктора філософії, професора Львівського університету М. Рудницького, чия постать була знаковою для української культури ХХ ст. передусім через виконання функції раціоналістичного переосмислювача основ української культури [57]. В ній через призму філософського осмислення змальовано атмосферу театрального життя з позицій прагматичного виокремлення плідного, творчого, штучного і деструктивного.

В 1965 р. О. Казимиров опублікував своє дослідження «Український аматорський театр (дожовтневий період)» [28], в якому висвітлив специфіку розвитку і становлення самодіяльного руху в тісному зв'язку з економічними, соціально-політичними процесами та запропоновано періодизацію його історії. В книзі також йдеться про робітничі і селянські любительські драматичні гуртки. Проте чимало проблем розвитку цього театрального напрямку залишилися поза увагою автора.

У 1956–1967 рр. було видруковано двотомну історію українського театру [66–67], автори якої запропонували два різні підходи до його періодизації. У першому за часом видання томі періоди було визначено без узагальнюючих назв, а лише за політичними подіями, постановами партії та уряду тощо (1917–1920, 1921–1925, 1926–1929, 1930–1934, 1934–1941, 1941–1945, 1945–1954), а всередині розділів подано несуперечливі з точки зору ідеї поступального руху уперед підрозділи про зародження, становлення, дальший розвиток, піднесення, розквіт української радянської драматургії і т. ін.

Серед наукової літератури радянської доби про український театр особливе місце посідає колективна праця «Історія української дожовтневої музики», що побачила світ у 1969 р. за загальною редакцією та упорядкуванням О. Шреєр-Ткаченко [26]. В книзі простежено процес відкриття оперних і музичних театрів у різних містах України і що не менш важливо запропоновано робити відлік нової доби в їх розвитку з 16-го жовтня 1881 р., коли було дозволено українські вистави й зроблено поштовх до зростання, швидкого і яскравого ефекту в цій справі [26, с.298].

До теми розвитку театру в Україні, зумовленому революцією і встановленням радянської влади також звертався видатний український мистецтвознавець Ю. Станішевський у нарисах з історії української театральної культури 1917–1987 рр. [60], обґрунтувавши тезу про те, що від середини ХІХ ст. вітчизняне музично-театральне мистецтво було невід'ємною складовою європейської та світової культури.

В історіографії проблеми істотне місце посіли праці української діаспори. Зокрема, Д. Антонович підготував спеціальну лекцію на тему «Український театр», розміщену в книзі «Українська культура» [65, с.443–473]. У ній виділено два періоди в його розвитку – класичний і еклектизму, що завершився висвітленням у 1922 р.

З числа наукових праць представників української діаспори помітно виділяється узагальнююча монографія Д. Антоновича «Триста років українського театру. 1619–1919» [2]. Щоправда, дослідження стало доступним для українського читача лише з початку 2000-х рр. Найбільше зацікавлення в дослідженні викликають друга, третя і четверта глави, присвячені відповідно світському театру (1819–1881), побутовому театру (1881–1917) і революції в театрі (1917–1919). Їх аналіз дозволяє скласти цілісне уявлення про генеалогію і загальні тенденції розвитку українського театру і тим самим виокремити і дослідити особливості становлення та функціонування театру на Поділлі. Характерно, що в вступній частині автор самокритично висловився, що його робота «ні в якому разі не претендує на те, щоб бути історією українського театру», оскільки «... ще не зроблено відповідних підготовчих дослідів, навіть не зібрано матеріалів». На його переконання, «для історії театрального мистецтва... не досить літературної історії драми, а мусять бути дослідженнями історія театрального репертуару, а також історія інших галузів, що до купи складають одну цілу історію театального мистецтва, цеб-то історія розвою сцени, постанови, виконання і так далі і навіть історія розвою театального смаку у широкій громаді, історія відношення громади до театру» [2, с.3].

Окремі епізоди з театального життя в галицькому Поділлі, починаючи з 1864 р., зумів відобразити театральний діяч і критик С. Чарнецький у «Нарисі історії театру в Галичині», що побачив світ 1834 р. в Львові [71], нове доповнене видання якого вийшло 2014 р. [70]. Змістовним і насиченим на фактичний матеріал про український театр у 1864–1919 рр., у тому числі й на Поділлі, відзначається його доволі великий розділ «Театр» у фундаментальній праці «Історія української культури» [72, с. 593–620], опублікованій за загальною редакцією І. Крип'якевича в Львові ще 1937 р. і лише в 1990 р. через репринтне видання була поширена по всій Україні. В ньому зазначено, що наприкінці XVIII ст. в Харкові відбувалися вистави російські, а в Кам'янці-Подільському – польські; підкреслено про скрутне становище для українців після розгрому Кирило-Мефодіївського братства, коли театр ледь животів у деяких провінційних містах, серед них у Немирові Подільської губернії; зазначає, що після повстань 1831 і 1863 рр. царизм витіснив із Правобережжя польські театри і не допустив до впливу та значення місцевого елементу; наводить факти про те, що неймовірними зусиллями київським українцям вдалося виклопотати в 1872 р. дозвіл на українські вистави в Києві, що, зрештою, спричинило до розквіту наддніпрянського театру після 1880 р.

Окремі аспекти розвитку театру в краї були також відображені в виданій у Мюнхені 1980 р. книзі С. Чорного «Український театр і драматургія» [74].

Системного характеру вивчення українського театрального мистецтва набуло в період державної незалежності України. У цьому плані варто виділити праці В. Сарбея «Національне відродження України» [59] та О. Красильникової «Історія українського театру ХХ сторіччя» [38]. Зауважимо, що розвиток українського театру історик розглянув у контексті третього періоду українського національного відродження. Відомий знавець ХІХ ст., по-перше, наголосив, що розвиток української культури відбувався в умовах імперських колонізаторських режимів. По-друге, відзначив, що становлення українського професійного театру, створеного 1882 р. в Єлизаветграді, відбулося в «період посилення реакційного наступу російського царизму на нашу культуру». По-третє, підкреслив обумовленість театральних гастролей заборонами Київським генерал-губернатором вистав українських театральних труп. По-четверте, вказав на плідний внесок М. Кропивницького на розвиток українського театру як у Наддніпрянській Україні, так і в західноукраїнських землях, які були під владою Австро-Угорщини. У книзі О. В. Красильникової досліджується історія української драматургії і сценічного мистецтва з позицій мистецтвознавства. Переосмислюється творчість відомих діячів національного театру, імена яких, насамперед через їхні політичні переконання, тривалий час замовчувалися.

Характерною рисою сучасних наукових досліджень з історії театального мистецтва в Україні, в тому числі на Поділлі, виступає методологічна переорієнтація у вивченні нової та новітньої історії. Дедалі більше авторів історичних досліджень обирають цивілізаційний підхід, застосування якого дозволяє по-новому поглянути на роль і місце діячів культури та ментальності в історичному процесі. Адже використання цивілізаційного підходу дозволяє включити у процес історичного пізнання людину як вищу цінність, а відтак персоналізувати та гуманізувати історичного знання з розвитку театального мистецтва. В науковому пошуку домінуючим стає екзистенційно-антропологічний підхід, базований на людському вимірі історичної реальності, з одного боку, і визнанні цієї реальності унікальною й слабо прогнозованою, з другого [27, с.145]. Принципово новою є наукова реконструкція портретів творців українського театру як на всеукраїнському, так на регіональному рівнях, що дозволяє оживити його історію, перетворити її фактографію на дію в особах. Цим не тільки заповнюються існуючі дослідницькі лакуни вітчизняної науки. Вона збагачується свіжими, цікавими поглядами на підняті проблеми, оригінальними узагальненнями та висновками.

Відомий київський дослідник О. Ясь у цьому зв'язку особливо зазначає, що багатоманітність «реалізованих і потенційно мож-

ливих біографічних проєкцій годі навіть уявити, особливо тоді, коли йдеться про доволі тривалий проміжок часу з історії науки та культури. Із цієї перспективи ХХ ст. вирізняється як інтенсивними інтелектуальними мутаціями, резонансними соціокультурними імпульсами, масштабними культурними трансформаціями, розмаїтими інформаційними каналами й багатьма іншими передумовами, обставинами, чинниками, котрі продукують самобутні дослідницькі стратегії та епістемологічні взірці» [79, с.220]. З іншого боку, дослідження непересічних творчих особистостей дозволяє бачити «потужний резерв саморозвитку територіальних культурних соціумів. Адже регіон – не лише об'єкт, а й суб'єкт, який вибудовує себе і видозмінюється у цьому процесі. У тлумаченні Я. Верменич, регіон – це ще і рамка, певний контур для порівнянь і узагальнень. Семантична структура регіону і відповідного образу формується під впливом багатьох чинників – політичних, ідеологічних, культурних та інших [7, с. 12]. Нині зростає інтерес до проблем регіоналістики, локальної (місцевої) історії. Він актуалізується і розвивається в ситуації, коли національні метанаративи виявилися нездатними повною мірою забезпечити ідентифікацію індивідуума в історичному просторі. Це можна пояснити не тільки зростанням історизму в суспільстві, а й децентралізацією влади та ослабленням уваги держави до національної історії. Міфологізований і жорстко ідеологізований історії кинула виклик колективна пам'ять локальних спільнот, що не були вписані в цю національну історію.

Повною мірою це стосується вивчення театру на Поділлі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., коли провідною тенденцією в його розвитку стало утвердження професіоналізму, зміцнення контактів музикантів із передовим літературним і мистецько-театральним середовищем, виникненням мережі спеціальних освітніх закладів [62, с.325].

Окрему і найбільшу групу становить створена останнім часом чисельна театрознавча наукова література таких дослідників, як: М. Антошко [3–4], Г. Веселовська [8], В. Виткалов [9–10], О. Волосатих [11–15], М. Гринишина [18–19; 46], Р. Гуцал [20], Р. Єсіпенко [21], О. Изваріна [23–24], О. Клековкін [32–34], Р. Коломієць [35; 63], А. Новиков [48], Р. Пилипчук [52–53] та ін.

З-поміж них глибоким змістом і сучасними підходами до осмислення творчого шляху українського театру вирізняється фундаментальна праця «Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття» [45]. В контексті наших наукових зацікавлень найбільший інтерес у книзі привернули перший і другий розділи, де розкрито намагання митців: а) облаштувати театри в національному дусі з українськими краєвидами і рушниками в стилі ХVІІІ ст.; б) європеїзувати та модернізувати репертуар і сцени, а головне – прагнення організовувати вистави в автентичному просторовому вирішенні з варіативними, динаміч-

ними мізансценами і рухливими декораціями; в) вкрай складні часи Першої світової війни і воєнний стан, які призвели до скасування в Україні попередніх дозволів на вживання української мови; г) внутрішні протиріччя всередині театральних труп тощо. Важливим є наголошення, що «у цей час український театр продовжує існувати за умов суворої підцензурності, жорсткої регламентації, що його скеровували до звуженого тематичного кола, мінімізованого спектру проблем духовних, політичних, мистецьких». І навіть за таких умов близько двох третин афіші заповнювалися українською п'єсою.

Серед вітчизняних фундаментальних колективних наукових видань останнього часу особливий інтерес викликають «Нариси з історії інонаціонального театру в Україні ХХ – початку ХХІ ст.» [46]. В ній акцентується увага передусім на аналізі специфіки національного сценічного мистецтва, чиїми попередниками були колективні монографії «Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття» та «Український театр ХХ століття: Антологія вистав», підготовлені відділом театрознавства Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України за загальною науковою редакцією доктора мистецтвознавства М. Гринишиної. Тут вперше у вітчизняному театрознавстві творчий шлях інонаціональних (тобто неукраїнських) сценічних угруповань, які набули професійного статусу або стаціонувалися на питомих теренах України на межі ХІХ–ХХ ст., становить окремий предмет вивчення. Комплексне дослідження інонаціонального театального руху в Україні зазначеного періоду ґрунтоване на архівних, мемуарних, ілюстративних матеріалах та на театральній періодиці широкого спектру. У «Нарисах...» ретельно врахована думка українських і зарубіжних театрознавців, які у різний час зверталися до історії окремих сценічних колективів.

Важко обійти увагою працю «Український театр ХХ століття. Антологія вистав», видану в 2012 р. за загальною редакцією М. Гришиної [68]. За справедливою оцінкою директора Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України академіка В. Сидоренка, її актуальність визначається, з одного боку, дефіцитом фундаментальних досліджень у царині вітчизняної театральної культури, що зберігається останні півстоліття; з іншого – безпрецедентною формою, оскільки «вперше в українському театрознавстві увага дослідження зосереджена виключно на базовому сегменті сценічного процесу – на виставі, яка, ... становить альфу та омегу будь-якого історичного періоду розвитку театру». Характерно, що в антології представлено корпус текстів, котрі є частковими реконструкціями 116 вистав театрів України, втілених більш, ніж за століття, розподілений за принципом, раніше відбитим у «Нарисах...». Концептуальна структуризація провідної наукової теми тут також виявляється через чергування «великих» стилів та стильових конгломератів, що визначили естетико-художній дискурс театральної культури минулого – початку нинішнього століт-

тя. В «Антології» враховані художні явища театрального життя на західноукраїнських землях, які входили у резонанс зі сценічною реальністю Наддніпрянської України. До того ж, у праці на рівних співіснують знамениті та менш відомі вистави, які, однак, на переконання авторського колективу, оприявнюють грані театральної реальності. Так само сценічні колективи, що є національним надбанням, рядують тут із трупами, чия творча діяльність мала локальніший характер і тривала значно менший час.

Свої принципи періодизації розвитку театру в 2000 р. окреслив Р. Пилюпчук у праці, присвяченій засадам створення багатотомної «Історії українського драматичного театру» [53, с.201-210] і реалізоване у 2019 р. в ґрунтовній монографії з історії українського театру [52], де серед інших дав глибоку характеристику розвитку українського театру в 80–90-х рр. XIX ст., назвавши їх золотою добою. Автор відзначив, що на території Київського генерал-губернаторства, а отже й Подільської губернії з 1883 р. були заборонені виступи українських театральних труп. Проте через 5 років М. Садовський за підтримки М. Старицького зумів здійснити прорив у подоланні заборони.

Підвищену увагу привертає оригінальне узагальнююче видання «Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку XX століття», підготовлене й опубліковане в 2016 р. під егідою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. В ньому найцікавішим є розділ «На шляху до відкриттів модерної доби», де зазначено про розвиток аматорського театрального руху наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема у Вінниці, містечку Печери Подільської губернії, його творчі зв'язки з професійними майстрами та аматорами Києва, Харкова, Одеси, Єлизаветграда, Полтави й органічний зв'язок із розгортанням просвітництва в Проскуріві, Могильові-Подільському, про заборону будь-яких українських вистав на території Кам'янця-Подільського та Кам'янець-Подільського повіту, а також про те, що в театральній самодіяльності великою силою був прояв патріотичних почуттів [43, с.266, 273, 274, 277].

Безпосередньому розкриттю театрального життя Подільського краю кінця XIX – початку XX ст. присвятила статтю [3] та дисертаційне дослідження «Вінниччина як складова художньої культури Поділля 60-х років XIX – першої половини XX століття» М. Антошко [4], зосередивши увагу на функціонуванні аматорських музично-драматичних колективів на фоні розгортання у краї культурно-мистецьких процесів. Г. Веселовська здійснила наукову реконструкцію змісту, основних ознак творення театрального мистецтва 1920-х рр. Змістовно Загальну панораму, в якій розвивався театр на Поділлі, відображено у монографії В. Виткалова «Українська культура: сторінки історії XX століття» [9], друге видання якої побачило світ у 2004 р. [10]. Стержневим у книзі є з'ясування взаємодії влади і культури, впливу політич-

них концепцій більшовицької держави на сферу духовного життя українського суспільства, в якому все «підпорядковувалося виконанню рішень партії і уряду».

Вагомий внесок у вивчення розвитку театру на теренах Поділля з точки зору мистецтвознавства внесла О. Волосатих, з-під пера якої вийшли змістовні статті про музичну творчість В. Косенка для театру [11], музичну і театральну культуру маєтків [12], польські опери на сценах Правобережжя [13], українську тематику в театральному репертуарі регіону першої половини XIX ст. [15], а також захищена кандидатська дисертація про музично-драматичний театр Правобережної України в контексті міжнаціональних культурних зв'язків і художніх тенденцій епохи [13].

М. Гринишина, спираючись на методологію дискурс-аналізу, зосередила увагу на українській театрознавчій феноменології і розкритті стильового мейстріму української духовної культури, ідейно-мистецького контексту, концептуальних зв'язків режисерської театральної діяльності і культурно-мистецьких процесів першого двадцятиріччя XX ст. [18–19]. Тему протистояння українського театру утискам російського самодержавства висвітлює Р. Єсипенко у дисертації на здобуття докторського ступеня на тему «Роль українського театру у формуванні суспільної свідомості народу в 60–80-ті роки (на матеріалі драматургії країн близько-го зарубіжжя)» [21].

О. Клековкін зумів систематизувати панораму виконавсько-го мистецтва мовою термінів і понять, які тоді побутували на театральній сцені України. У своїй статті «Періодизація і метод історії театру: маркери» дослідник запропонував власний підхід до періодизації історії українського театру, поклавши в основу відповідні маркери [33]. При цьому спирався на приклади періодизації Д. Антоновича, О. Кисіля, П. Рудіна, які виділяли по кілька з них, але сходились на тому, що новий період починався з відновлення українських вистав у 1881 р., коли дозволено було вистави українською мовою і який продовжувався до 1917 р.

Вважаємо за доцільне зупинитись і на навчальному посібнику О. Клековкіна «Історіографія театру: Напрями, Школи. Методи. Постаті» [32]. По-перше, зазначена праця є першою в українському театрознавстві спробою систематизованого викладу історії науки про театр. По-друге, в ній широко представлено сучасний методологічний блок проблеми. По-третє, автор зумів висвітлити театрознавчий внесок окремих дослідників у вивчення українського театру. Але чи не найважливіше полягає в акцентуванні автора на суспільно-політичній зумовленості тих чи інших ракурсів наукового відтворення театального життя України. В його розумінні, на початку XX ст. «внаслідок зміни політичних обставин (революційне розхитування соціальних систем), обставин естетичних (самоусвідомлення театру як незалежного самостійного мистецтва), «історики театру перенесли увагу на реконструкцію давніх

форм видовищ і дослідження особливостей функціонування різних театральних форм...». На цьому етапі з'явилася низка блискучих досліджень, однак принципового повороту у дослідженні історії театру не відбулось. Панування від початку 1930-х рр. тоталітарного режиму спричинило, що театрознавство змушене було зосередитись «на обґрунтуванні історичної закономірності дозволених форм театру і використанні театру як засобу пропаганди. Найпрогресивніші представники радянського театрознавства 1960-х рр. обережно «думали навпаки», зосередившись здебільшого на темах досі закритих...»; услід за актуалізацією критики і публіцистики відбулася белетризація театрознавства, підміна наукового методу критикою, зверненою у минуле. «Ідеї формалістів об'єктивно відображали проблематику художньої думки ХХ ст., розвинені і розгорнуті стосовно театру саме Гвоздевим та його співробітниками. Якщо перефразувати Шкловського, вони вивчали історію театру як еволюцію системи театральних прийомів», «хоча змушені були дотримуватися технології соціально-політичних тлумачень» [32, с.106-107].

В дослідженні Р. Коломійця через призму нових фактів, спогадів учасників і свідків театральних подій висвітлено динаміку, сутність та особливості розвитку українського театру і його традицій від початку ХІХ ст. до сьогодення [35; 63].

Серед статей про український театр останніх десятиліть слід виділити розвідку Л. Процика [55] як доволі вдалої спроби розкрити його місце в структурі ідейно-політичних процесів. Для нас особливу цінність у статті представляє обґрунтування автора про те, що в 20-х рр. ХХ ст. український театр: по-перше, розвивався в умовах внутрішніх соціополітичних трансформацій; по-друге, в театральній культурі одночасно простежувалася еволюція експресіоністського світобачення у контексті загальних закономірностей культурного поступу людства, розпочата на межі ХІХ–ХХ ст.; по-третє, прагнення митців бачити духовне й абсолюте крізь зовнішнє та мінливе, проникати в глибинні стани людської душі підготувало ґрунт для утвердження експресіоністської художньої концепції в театральному мистецтві.

Чи не єдиними історіографічними працями, пов'язаними з розвитком театального мистецтва в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст., є статті Н. Шкоди [76–77], де на основі огляду наукової літератури зроблено кілька важливих узагальнень. По-перше, що історію професійного національного театру автори розглядали в піднесеному тоні, лише з позитивного, парадного боку, наголос робили на творчих досягненнях та ідеалізації особистостей театру. По-друге, серед чинників, які гальмували розвиток сценічного мистецтва, головним чином називали русифікаторську, колоніальну політику та цензурні утиски самодержавства, натомість комплексно не досліджено інші негативні чинники та їх вплив на національно-культурне відродження. По-третє, не сфор-

мували повної та чіткої картини про соціальну базу аматорського сценічного руху. По-четверте, не проаналізували зв'язки самодіяльних сценічних гуртків і культурно-просвітницького руху, театральні зв'язки Наддніпрянської України з Галичиною форми, характер і значення творчої співпраці між самодіяльними гуртками і професійними виконавцями. Місцю і ролі українського драматичного театру Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. в національно-культурному відродженні дослідниця присвятила кандидатську дисертацію Н. Шкода [75].

М. Захарченко в своїй статті розглядає розвиток і діяльність робітничо-селянських театрів в українському селі в 20-х рр. XX ст. [22], виходячи з того, що театр в усі часи був для культури народу великою цінністю, яка мала надзвичайне моральне, культурне і громадське значення, основного завдання театру в прищепленні театральної культури селу, а також що театр найкраще і найлегше в художній передачі впливає на маси і виховує їх політично, піднімає їх культурний рівень. Дослідник наголосив, що оскільки професійне театральне мистецтво повільно переходило на службу радянської ідеології, його соціальну функцію перебрала на себе радянська театральна самодіяльність, зокрема масовим явищем стали аматорські театри.

А. Пономаренко обґрунтувала положення про те, що в період революційного піднесення і творення Української держави зростає роль театру як найфективнішого засобу поширення серед народу національної ідеї, пробудження думки і патріотичного почуття [54]. Як результат, вже на початку травня 1917 р. була заснована літературно-репертуарна комісія, запрацював організаційний комітет, стали виходити «Театральні вісті», був створений спеціальний фонд Українського національного театру, а саме його відкриття відбулося 16 вересня 1917 р. в Троїцькому народному домі. 24 вересня на базі «Студії» був відкритий «Молодий театр» Л. Курбаса. Невдовзі постала українська драматургічна школа для робітників. У багатьох містах почали функціонувати драматичні гуртки та аматорські театри. З тих пір театральні вистави стали входити в селянське життя.

Позицію російського самодержавства щодо українського театру допомагають прослідкувати джерела, вміщені в збірнику документів і матеріалів «Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914)» [64], виданому в 2013 р. за ред.: Г. Боряка, В. Барана, Л. Гісцова, О. Музичук, П. Найдено, В. Шандри), а також частково у нарисі Б. Романицького «Український театр у минулому і тепер» [56], що побачив світ у 1950 р. і монографії Н. О. Щербак «Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття)». Зокрема, Н. О. Щербак зазначає: «Об'єднання слов'янських народів цього краю з великоросами у єдину руську націю повинно було значною мірою

сприяти розширенню бази ідеологічного впливу в межах імперії. Діяльність уряду в цьому регіоні розпадається на три окремих, але взаємопов'язаних напрямки, умовно співпадаючих із уваровською тріадою: зміцнення позицій православної церкви, посилення державного контролю шляхом повної інтеграції адміністративної та освітньої систем краю в загальноімперську і розширення впливу російської освіти, спрямованої на створення єдиної руської народності. Діяльність міністерства освіти в Західному краї зводилася головним чином до протистояння російського впливу польському та римо-католицькому» [78, с.375].

Про функціонування в Україні польських театрів йдеться в дослідженнях вже згаданої О. Волосатих «Польські опери на сценах Правобережної України першої половини XIX ст.» [14], «Вітольд Малішевський у музичному житті України та Польщі» (остання у співавторстві з В. Назаренко та Ю. Вілінським) [44], Я. Коморовського «В умовах російської окупації. Польський театр на Волині, Поділлі та Київщині в XIX і на початок XX ст.» [36] та ін.

Темі діяльності аматорських народних театрів приділили увагу: О. О. Крижановська у статті «Роль кріпацьких інтелігентів у Формуванні національної самосвідомості українців (кінець XVIII – початок XX ст.)» та бібліографічному словнику «Кріпацька інтелігенція: український вимір (XVIII – початок XX ст.)» (відп. ред. О. П. Реєнт) [39], О. М. Изваріної у статті «Аматорські театри в Україні XIX – початку XX століття як чинник формування українського оперного мистецтва» [23–24], виданні «Історія української дожовтневої музики» (заг. ред. та упоряд. О. Я. Шреєр-Ткаченко) [26], О. Казимиров у виданні «Український аматорський театр (Дожовтневий період)» [28] та ін.

Розвиток театру в період національно-визвольних змагань досліджують: С. В. Олійник у статтях «Театральне-музичне життя на Поділлі в період Директорії УНР» [49], «Театральний серпень 1919 (до історії мистецького життя Поділля в добу Директорії УНР)» [50], Н. Годун у статтях про культурно-просвітню діяльність УГА на Поділлі в липні – жовтні 1919 р. і про політико-ідеологічний нагляд за кіно-театральними закладами у 20–30-х рр. [16–17], О. С. Палій «Діяльність Державного театру УНР у Кам'янці-Подільському» [51], В. Бурдуланюк «Театр в умовах національно-визвольної боротьби галицьких українців початку XX ст.» [6], С. Чарнецький «Нарис історії українського театру в Галичині» [70], О. Бачинська у статті «Театральне життя на Поділлі в добу гетьманату Павла Скоропадського» [5], Т. Куценко в розвідці «Театральне мистецтво як форматор ідеології суспільства в УСРР–УРСР у 1920–1930-х роках» [40] та ін. Важливим фактографічним матеріалом вирізняються публікації Н. С. Ільницької «Культурно-мистецькі традиції Поділля як формотворчий музичний чинник» [25], Р. С. Гуцал «Театральне мистецтво Кам'янця-Подільського в XIX – на початку XX століть» [20], А. Чернецького «Театр в житті

Поділля» [73], О. Цвігун про розвиток мистецької освіти в закладах освіти України [69] та ін.

Отож, тема розвитку художнього театру на Поділлі в 1864–1921 рр. знайшла певне відображення у вітчизняній історичній та історико-краєзнавчій літературі, проте більшість наукових праць належить до галузі мистецтвознавства. Що ж до розгляду театального мистецтва на Поділлі в історичній літературі, то він поки що незначний. Проблеми розвитку українського аматорського театального мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. в літературі дожовтневого періоду праці взагалі не присвячувалися. У радянський період науковці тривалий час, за винятком 20-х рр., особливої уваги проблемам розвитку аматорських сценічних колективів не приділяли, а досліджували головним чином історію професійних театральних труп. Загалом аналіз історіографії засвідчив потребу комплексного вивчення обставин і чинників, причинно-наслідкових зв'язків, які сприяли або, навпаки, гальмували розвитку театру в краї.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андріанова Н. Шляхи розвитку українського театру. Київ: Знання, 1960. 40 с.
2. Антонович Д. Триста років українського театру. 1619–1919: / [Дм. Антонович; підгот. тексту, передм. Г. Ф. Семенюк]. Київ: ВІП, 2003. 416, [1] с.
3. Антошко М. О. Театральне життя Подільського краю кінця XIX – початку XX століття // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 236–241.
4. Антошко М. О. Вінниччина як складова художньої культури Поділля 60-х років XIX – першої половини XX століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 – Теорія та історія культури. Київ, 2011. 16 с.
5. Бачинська О. М. Театральне життя на Поділлі у добу гетьманату П. Скоропадського // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2013. Т. 20. С. 50–61.
6. Бурдуланюк В. М. Театр в умовах національно-визвольної боротьби галицьких українців на початку XX ст. // *Галичина*. 2014. Ч. 25–26. С. 364–367.
7. Верменич Я. Історична регіоналістика в системі «просторової історії»: диференціація предметних полів // *Регіональна історія України*. Збірник наук. статей. Київ: Ін-т історії України НАН України. 2013. Вип. 7. С. 9–38.
8. Веселовська Г. І. Український театральний авангард / [ІПСМ НАМ України]. Київ: Фенікс, 2010. 368 с.: 16 л. вкл.
9. Виткалов В. Г. Українська культура. Сторінки історії XX століття. Рівне: Ліста, 1999. 435 с.
10. Виткалов В. Г. Українська культура: сторінки історії XX століття: монографія. 2-е вид., уточ. і доп. Рівне: Вертекс, 2004. 640 с.
11. Волосатих О. Ю. Віктор Косенко: музика для театру. Нездійснені оперні задуми О. Ю. Волосатих // *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2014. № 1. С. 34–39.

12. Волосатих О. Ю. Музична й театральна культура маєтків Правобережної України (перша половина XIX ст.) // *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*: наук. журн. Київ, 2012. № 4 (17). С. 62–76.
13. Волосатих О. Ю. Музично-драматичний театр Правобережної України першої половини XIX ст. в контексті міжнаціональних культурних зв'язків і художніх тенденцій епохи: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – музичне мистецтво. Київ, 2009. 20 с.
14. Волосатих О. Ю. Польські опери на сценах Правобережної України першої половини XIX ст. // *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ: Міленіум, 2014. Вип. II (1). С. 219–225.
15. Волосатих О. Ю. Українська тематика в театральному репертуарі Правобережної України першої половини XIX століття // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 271–275.
16. Годун Н. Культурно-просвітня діяльність УГА на Поділлі (липень – жовтень 1919 р.) // *Український історичний збірник*. 2013. Вип. 16. С. 162–170.
17. Годун Н. Політико-ідеологічний нагляд за кіно-театральними закладами наприкінці 1920–1930-х рр. // *Український історичний збірник*. Київ, 2011. Вип. 14. С. 122–130.
18. Гринишина М. Синтетичний театр / [Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України]. Київ: Фенікс, 2019. 416 с.: іл.
19. Гринишина М. Театральна культура рубежу XIX – XX століть: реалізм. дискурс. Київ: Фенікс, 2013. 346 с.: іл.
20. Гуцал Р. С. Театральне мистецтво Кам'янця-Подільського в XIX – на початку XX століть // *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2014. Вип. 3. С. 27–31.
21. Єсипенко Р. М. Роль українського театру у формуванні суспільної свідомості народу в 60–80-ті роки (на матеріалі драматургії країн близького зарубіжжя): дис. ... д-ра іст. наук: спец. 17.00.08 – теорія і історія культури. Київ, 1994. 291 с.
22. Захарченко М. В. Розвиток та діяльність робітничо-селянських театрів в українському селі в 20-х роках XX століття // *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 143–145.
23. Изваріна О. М. Аматорські театри в Україні XIX – початку XX ст. як чинник формування українського оперного мистецтва // *Мистецтвознавчі записки*: збірник наук. праць. Київ, 2010. Вип. 18. С. 146–152.
24. Изваріна О. М. Українське оперне мистецтво в історії національної художньої культури другої половини XIX – першої третини XX століття: монографія. Київ: НАКККиМ, 2011. 236 с.
25. Іліницька Н. С. Культурно-мистецькі традиції Поділля як формотворчий музичний чинник // *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 9. С. 136–140.
26. Історія української дожовтневої музики / [заг. ред. та упоряд. О. Я. Шреєр-Ткаченко]. Київ: Музична Україна, 1969. 588 с.
27. Історія української культури. У 5 т. Т. 5. Кн. 2: Українська культура XX – початку XXI століть. Київ: Наук. Думка, 2011. 993 с.
28. Казимиров О. А. Український аматорський театр (Дожовтневий період). Київ: Мистецтво, 1965. 133 с.
29. Калакура Я. Зміна поколінь істориків як методологічний та світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя XXI ст.) // *Укр. іст. журн*. 2020. № 4. С. 137–154.

30. Кисіль О. Г. Український театр: популярний нарис історії українського театру. Київ: Книгоспілка, 1925. 178 с.: іл., портр.
31. Кисіль О. Український театр. Київ: Мистецтво, 1968. 259 с.
32. Клековкін О. Ю. Історіографія театру: Напрями. Школи. Методи. Постаті: навч. посіб. / [Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого]. Київ: АртЕк, 2017. 336 с.
33. Клековкін О. Ю. Періодизація і метод історії театру: маркери. URL: <http://elbib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1124/%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%86%20%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%20%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%87%20%D0%A2%D0%95%D0%90%D0%A2%D0%A0%D0%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 2.10.2020).
34. Клековкін О. Ю. Mise en scène: Ідеї. Концепції. Напрями / [Ін-т проблем сучас. мистецтв. НАМ України]. Київ: Вид-во «Фенікс», 2017. 800 с.
35. Коломієць Р. Г. Традиції, канони і новації українського театру: Початок XIX – початок XX ст. / [ПІСМ АМУ]. Київ: Інтертехнологія, 2008. Кн. 1. 136 с.: іл.
36. Коморовський Я. В умовах російської окупації: польський театр на Волині, Поділлі та Київщині в XIX і на початку XX ст. // *Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно*. 2008. № 3. С. 78-86.
37. Корифеи украинской сцены. Киев: Тип. П. Барского, 1901. 192 с.
38. Красильникова О. Історія українського театру XX ст. Київ: Либідь, 1999. 208 с.
39. Крижановська О. О. Кріпацька інтелігенція: український вимір (XVIII – початок XX ст.): біобібліографічний словник / [відп. ред. О. П. Рєєнт; НАН України. Інститут історії України]. Київ: Ін-т історії України, 2013. 112 с.
40. Куденко Т. В. Театральне мистецтво як форматор ідеології суспільства в УСРР-УРСР у 1920–1930-х роках // *Культурно-мистецька освіта як складова частина художнього простору XXI століття*: зб. матеріалів міжнар. наук.-творч. конф., м. Одеса, Київ, Варшава, 30 квіт. 2014 р. Київ: НАКККіМ, 2014. С. 67–69.
41. Мамонтов Я. На театральних роздоріжжях. Харків: Книгоспілка, 1925. 64 с.
42. Мар'яненко І. Минуле українського театру. Київ: Мистецтво, 1953. 184 с.: і.; портр.
43. Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку XX століття / [Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського]. Київ, 2016. 280 с.
44. Назаренко В. І., Вілінський Ю. С., Волостатих О. Ю. Вітольд Малішевський у музичному житті України та Польщі // *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2019. № 2. С. 20-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chasopys_2019_2_4
45. Нариси з історії театрального мистецтва України XX століття / [Ін-т пробл. сучас. мистецтва Акад. мистецтв України; редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін.]. Київ: Інтертехнологія, 2006. 1054 с.: іл.
46. Нариси з історії інонаціонального театру в Україні XX – початку XXI століть / [Марина Олександрівна Гринишина, Анатолій Баканурський, Юлія Раєвська, Майя Гарбузюк, Світлана Максименко; Нац. акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучас. мистецтва; за заг. ред. Марина Олександрівна Гринишина; вст. сл. Віктор Сидоренко]. Київ: Фенікс, 2017. 873, [2], XVI с.; вкл. кол. іл.

47. Николаев Н. И. Драматический театр в Киве. Исторический очерк (1803–1893 гг.). Киев: Тип. И. И. Чолова, 1898. 212 с.
48. Новиков А. О. Українська драматургія й театр: від найдавніших часів до початку ХХ ст.: монографія. Харків: Сага, 2011. 408 с.
49. Олійник С. В. Театральний серпень 1919 року (до історії мистецького життя Поділля в добу Директорії УНР) // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2012. Т. 19. С. 289–294.
50. Олійник С. В. Театрально-музичне життя на Поділлі в період Директорії УНР // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Збірник наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 52–62.
51. Паайі О. Діяльність Державного театру УНР у Кам'янці-Подільському (1919–1920) // *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2015. Вип. 16. С. 29–36.
52. Пилипчук Р. Історія українського театру (від витоків до кінця XIX ст.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 356 с.
53. Пилипчук Р. Про засади створення багатотомної «Історії українського драматичного театру» // *Мистецтвознавство України*. Київ, 2000. Вип. 1. С. 201–210.
54. Пономаренко А. З історії розвитку українського театрального мистецтва в 1917–1918 рр. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9475/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20>
55. Процик А. А. Український театр 20-х років XX століття в структурі ідейно-політичних процесів // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 14. Рівне: РДГУ, 2008. С. 15–20.
56. Романицький Б. Український театр у минулому і тепер. Київ: Держполітвидав УРСР, 1950. 64 с.
57. Рудницький М. І. В наймах у Мельпомени. Київ: Мистецтво, 1963. 343 с.
58. Русова С. К двадцятиліттю українского театра // *Русская мысль*. 1901. № 12. С. 36–51.
59. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.
60. Станішевський Ю. О. Театр, народжений революцією: нариси історії української театральної культури 1917–1987 рр. Київ: Музична Україна, 1987. 243 с.
61. Суворин О. Хохлы и хохлушки. Санкт-Петербург: А. С. Суворин, 1907. 118 с.
62. Терещенко А. К., Шевчук О. В. Музичне мистецтво // *Історія української культури*: У 5 т. Т. 5. Кн. 2: Українська культура XX – початку XXI століть. Київ: Наук. думка, 2010. С. 325–380.
63. Традиції, канони і новації українського театру: Початок XIX – початок XX ст. / [Коломієць Р. Г.; ІПСМ АМУ]. Київ: Інтертехнологія, 2008. Кн. 1. 136 с.: іл.
64. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914): збірник документів і матеріалів / [відп. ред. Г. Борjak; упоряд.: Г. Борjak, В. Баран, А. Гісцова, А. Демченко, О. Музичук, П. Найдено, В. Шандра; НАН України. Інститут історії України; Укрдержархів, ЦДІАК України]. Київ: Ін-т історії України, 2013. LXII; 810 с.

65. Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича / [упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського]. Київ: Либідь, 1993. 592 с.; іл.
66. Український драматичний театр. Нариси історії: у 2 т. / [Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР]. Т. 1: Дожовтневий період. Київ: Наук. думка, 1967. 519 с.
67. Український драматичний театр. Нариси історії в 2 т.: Т. 2: Радянський період / [за ред. М. Рильського]. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. 340 с.
68. Український театр ХХ століття: Антологія вистав / [за заг. ред. М. О. Гринишиної; ІПСМ НАМ України]. Київ: Фенікс, 2012. 944 с.: іл.; вкл.: 16 с.
69. Цвігун О. Розвиток мистецької освіти у навчальних закладах України // *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта*. Львів, 1998. Вип. 3. С. 89–98.
70. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлина // *Львів: Літопис*. 2014. 584 с. + 106 с. іл.
71. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині: Ч. 2. Львів: Наук. т-во ім. Шевченка, 1934. 253 с.
72. Чарнецький С. Театр // *Історія української культури* / за загальною редакцією Івана Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. С. 593–620.
73. Чернецький А. Театр в житті Поділля // *Краківські вісті*. 1944. URL: <https://zbruc.eu/node/87264>
74. Чорний С. Український театр і драматургія. Мюнхен, Нью-Йорк, 1980. 470 с.
75. Шкода Н. А. Місце і роль українського драматичного театру Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в національно-культурному відродженні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Запоріжжя, 2006. 30 с.
76. Шкода Н. А. Творчі зв'язки між українськими професійними драматичними трупамі і самодіяльними гуртками в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76092/32-Shkoda.pdf?sequence=1>
77. Шкода Н. А. Український драматичний театр Наддніпрянщини як чинник національно-культурного відродження в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: історіографічний огляд проблеми // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Вип. 43. С. 276–280.
78. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття). Київ, 2005. 616 с.
79. Ясь О., Попова Т. Життєопис ученого-історика на перехресті історіографічних традицій: Теорія. Методологія. Практика. Одеса: Бондаренко М. А., 2017. 456 с. // *Укр. іст. журн.* 2018. № 4. С. 220–225.
80. Komorowski J. Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do 1863 roku. Wrocław [etc.]: Ossolineum-Pan, 1985. S. 77–78.

A. Filinyuk, R. Grigoriev

***The development of arts Theater in Podillya during 1864–1921:
historiography of the problem***

The article attempts to characterize the conditions and factors of scientific interest in theatrical art in Podillya during 1864–1921 and to summarize the thematic areas and scientific achievements of domestic, diaspora and foreign researchers on the development of Arts Theater in the region at this time. The characteristic features and peculiarities of

reflecting in the literature of the general and specific features of theatrical art of the region in the conditions of continuous bans by the Russian autocracy of all Ukrainian, in the period of dosed bans of Ukrainian culture, in the years of the first Russian revolution and reaction, and also during the Ukrainian national revolution are highlighted. Theoretical approaches, methodological principles and methods used by various authors in studying the regional features of the functioning of local theaters are emphasized. The most fully covered questions about the place and role of the Arts Theatre of Podillya province in the cultural and artistic heritage of Ukraine are outlined, and moreover, attention is paid to poorly covered and not disclosed in the literature aspects of its functioning in the 60s of the XIX – first decades of the XX century. The contribution of Ukrainian and foreign researchers to the scientific reconstruction of the problem is noted.

Key words: theatre, art, Podillya, historical, art criticism literature, historiography, historiographical sources.

Отримано 22.10.2020